

De vele kanten van Prometheus

Griekse auteurs en filosofen hebben de mythe van Prometheus vaak gebruikt als verpakking voor hun opvattingen over de godenwereld en de verhouding tussen die godenwereld en de mensheid. Iedere auteur in de oudheid benadrukt in het basisverhaal rond Prometheus daarom die thema's die zijn opvattingen ondersteunen, voegt thema's toe of laat die juist weg als hem dat beter uitkomt.

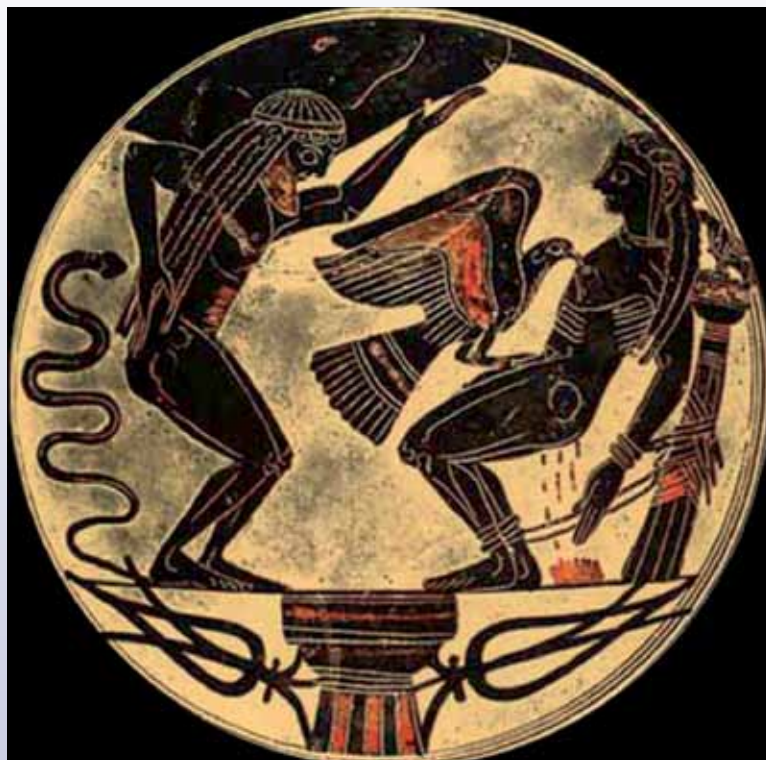
De Griekse mythologie bestaat uit een bonte verzameling prachtige verhalen die ons een kijkje geven in de houding van de Grieken ten opzichte van hun godenwereld. En die ook vaak verklaringen proberen te geven voor zaken waar wij in de mensenwereld mee worstelen. In *Kleio* schenken we aandacht aan enkele van die verhalen in de serie *Griekse mythen*.

In zijn *Werken en Dagen* en *De Godenstamboom* legt Hesiodos (zevende, achtste eeuw v.Chr.) de basis voor de Prometheus-mythe. Hesiodos is bij uitstek de representant van het negatieve Prometheus-beeld. Hij zet hem neer als een bedrieger van de goden en als de persoon die daardoor de mensheid in het verderf heeft gestort. Prometheus is de onsterfelijke zoon van de Titaan Iapetus en de broer van onder anderen Epimetheus ('hij die achteraf denkt') en Atlas ('de drager'). In een ver verleden heeft hij als een van de weinigen de Olympische goden geholpen in hun strijd tegen de Titanen en is daardoor in hun kring opgenomen. De Olympische goden leven in harmonie met de mensheid – die bij Hesiodos louter uit mannen bestaat! Die mensheid leidt nog een onbezorgd leven en is gevrijwaard van alle ellende die ze tegenwoordig moet doorstaan, zoals ziekten, pijn en oorlogen. De dood is voor hen gewoon een verlengde slaap, want als hun einde is gekomen, neemt Hypnos – de god van de slaap – hen mee naar de Elyseese velden. Op een dag probeert Prometheus Zeus te bedriegen. Hij laat hem

kiezen uit twee vaten met vlees. Het ene vat bevat waardeloze botten onder een laagje smakelijk vet, het andere bevat het beste vlees maar verpakt in de onsmakelijke maag. Zeus gaat op de schijn af, kiest het verkeerde vat en ontsteekt in woede. Omdat hij weet dat Prometheus graag met de mens optrekt, straft

hij de mensheid door haar het vuur te ontnemen. Prometheus op zijn beurt bedriegt Zeus daarop nogmaals door een vonk van het goddelijke vuur te stelen uit zijn tempel op de Olympus en dat aan de mensen terug te geven. Voor Zeus is de maat dan vol. Hij geeft Hephaistos, de god van het vuur en de smeedkunst, opdracht om Prometheus vast te ketenen aan de bergketen Kaukasus. Daar krijgt hij elke dag bezoek van een arend die zijn lever aanvreet. 's Nachts geneest de wond weer en dit ritueel herhaalt zich eindeloos. Maar ook deze keer koelt Zeus zijn woede niet alleen op Prometheus maar ook weer op de mensheid. Hij geeft Hephaistos namelijk nog een opdracht. ▶

Hans Vermeer is redacteur van *Kleio*.

Atlas en Prometheus op een Laconische kom, ca. 550 v.Chr.

De doos van Pandora

De god van de smeedkunst moet een bedrieglijk schepsel creëren dat de mens tot straf dient. Daarom maakt hij uit water en aarde de eerste vrouw, een prachtig wezen met de naam Pandora ('schenkster van alle gaven'). Zij krijgt van elke god een eigenschap mee, zoals schoonheid van Aphrodite en wijsheid van Athene. Maar op aandringen van Zeus krijgt zij van de god Hermes verderfelijke eigenschappen ingeblazen, zoals leugenachtigheid, onverzadigbare seksuele lust en bovenal een ontembare nieuwsgierigheid. Zo wordt Pandora een onweerstaanbaar wezen (voor mannen) met een prachtig uiterlijk, maar wel een wezen met een uiterst verderfelijk innerlijk.

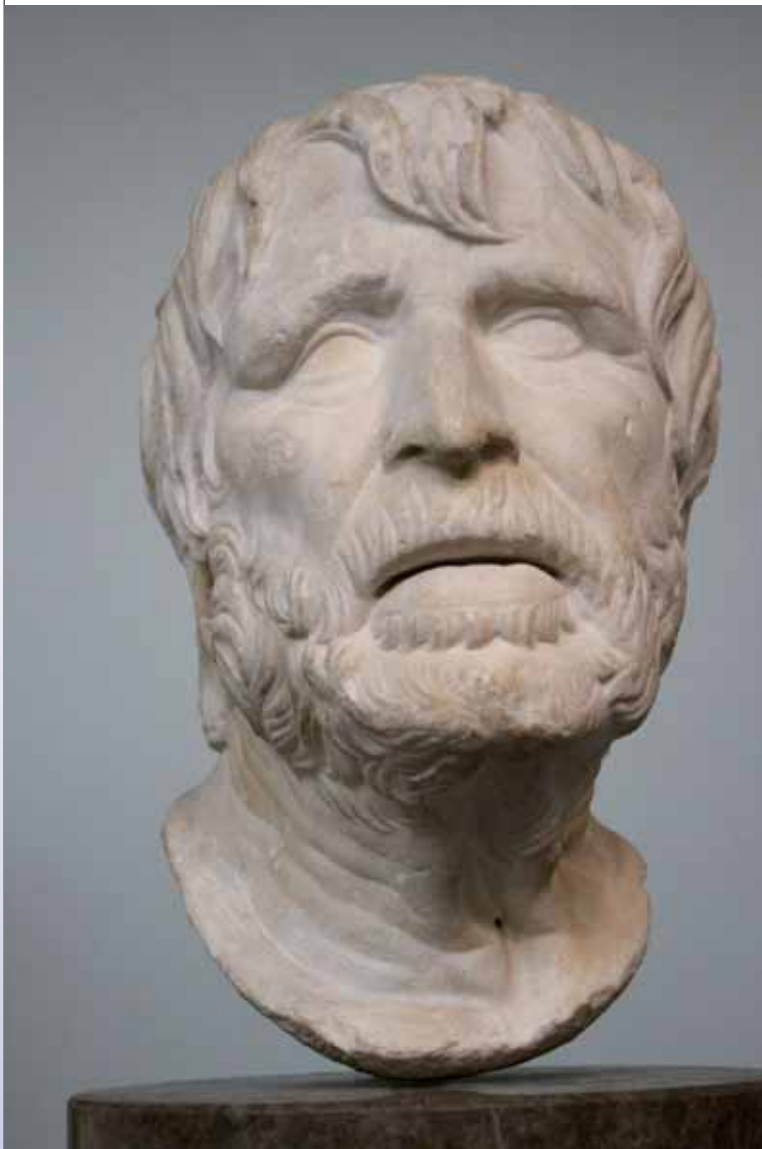
Ondanks de waarschuwing van zijn broer Prometheus trouwt Epimetheus met Pandora. Zeus geeft het paar als huwelijkscadeau een vat (dat in latere versies een doos gaat worden) met de opdracht dat gesloten te houden, maar zonder daarvoor de reden te noemen. Natuurlijk dwingt haar nieuwsgierigheid Pandora ertoe om toch het deksel van het vat op te tillen, waarop duidelijk wordt wat het cadeau van Zeus inhoudt. Want daaruit vliegen alle kwalen die de mensheid vanaf dat moment zullen teisteren, zoals oorlog, pijn en ziekte. Alleen de hoop blijft achter en daar breken velen zich nog steeds het hoofd over. Want waarom zit de hoop bij de kwalen? Of zaten er behalve kwade ook goede

eigenschappen in? Hesiodos laat dat aan de interpretatie van de lezer over. Maar hij maakt met dit fragment wel heel duidelijk dat er een einde is gekomen aan de paradijselijke staat waarin de mensheid tot dan heeft geleefd.

De gift van blinde hoop

Aeschylus (circa 525-456 v.Chr.) schetst in zijn werk *Prometheus geboeid* een heel andere versie van deze mythe. Hij borduurt wel voort op het stramien dat Hesiodos heeft neergezet, maar zijn sympathie ligt bij Prometheus en niet bij de goden. Aeschylus verwijt Zeus zelfs amoreel gedrag. Op de eerste plaats omdat hij Prometheus heeft laten ketenen terwijl hij zonder diens bijdrage de strijd tegen de Titanen nooit had kunnen winnen. Maar hij verwijt hem vooral dat hij uit is op de totale uitroeiing van de mensheid. Prometheus heeft dit voorkomen, al vertelt de auteur niet hoe. Wat de versie van Aeschylus boeiend maakt, is de geheel andere filosofische wending die hij aan het verhaal geeft. Prometheus is namelijk niet door Zeus gestraft vanwege de diefstal van het vuur, maar omdat hij de mensen een geschenk heeft gegeven dat ongeschreven kan worden als 'blinde hoop'.

De mens zit namelijk niet in zak en as door het ontbreken van vuur, maar doordat hij zijn toekomst kent en daardoor ook zijn stervensuur. Die kennis leidt ertoe dat de mensen het leven als zinloos ervaren en alleen maar in angst de dagen zitten te tellen tot hun dood komt. Prometheus trekt zich dit aan en schenkt de mens daarom vergetelheid in die zin dat hij hem de kennis over zijn toekomst ontnemt en hem de blinde hoop geeft dat hij die toekomst zelf kan invullen. Niet om hem kwaad te doen, maar juist om zijn leven draaglijk te maken. De mens weet nog wel dat hij sterfelijk is, maar niet wanneer dat moment is aangebroken. Alleen door die onwetendheid is het mogelijk om je op de toekomst

Marmeren hoofd van een oude man, mogelijk Hesiodos, Romeinse kopie uit de tweede eeuw v.Chr., British Museum.

Pandora opent de doos. John William Waterhouse, 1896.

heid aan. Zeus laat dat over aan de broers Epimetheus en Prometheus. Uit water en aarde maken zij de dieren en de mensen. Die moeten dan nog eigenschappen krijgen waarmee ze kunnen overleven en Epimetheus krijgt na lang aandringen toestemming van zijn broer om dat onderdeel van de schepping te verzorgen.

‘De mythe van Prometheus kent evenveel variaties als auteurs, en heeft een enorme rijkdom gekregen’

Maar als alle eigenschappen zijn uitgedeeld, ziet hij dat hij weer eens kortzichtig is geweest en dat er voor de mens geen enkele eigenschap over is. Dat hulpeloze wezen wekt medelijden op bij zowel Prometheus als Zeus. Prometheus steelt daarom de kennis van ambachten bij Athene en vuur en technische kennis bij Hephaistos en schenkt die aan de mens. Zeus schenkt de mens politieke wijsheid, zodat hij samen kan werken, en rechtvaardigheid en schaamte om in vrede met elkaar te kunnen leven.

De mythe van Prometheus kent evenveel variaties als auteurs. In dit korte bestek is een drietal varianten aan bod gekomen. Hesiodos gebruikt het verhaal met een religieus doel, namelijk het tonen van de almacht van de goden. Aeschylus benadrukt de gift van Prometheus aan de mensheid en geeft een filosofische wending aan het verhaal. En Plato geeft het verhaal een politieke draai. Steeds hebben zij andere zaken in het verhaal benadrukt en fragmenten toegevoegd waardoor de mythe van Prometheus een enorme rijkdom heeft gekregen. Daarmee hebben ze Prometheus tot een van de boeiendste personages uit de Griekse mythologie gemaakt. ■

te richten. Ook daarbij krijgt de mens hulp van Prometheus. Hij schenkt hem de ‘technai’, een combinatie van ambachten, vaardigheden, technische kennis en kunsten.

In het werk van Aeschylus komt er ook een einde aan de bestrafing van Prometheus. Diens naam is namelijk ook te vertalen als ‘de ziener’, en in die hoedanigheid kent hij de toekomst. Dat geeft hem macht over Zeus, want die weet dat Prometheus een voorspelling kan doen die voor hem in de toekomst van levensbelang kan zijn. Daarom geeft Zeus na lange tijd aan Hercules de opdracht om de arend die Prometheus elke dag pijnigt te doden en de ketenen te verbreken. In ruil keert Prometheus terug naar de

Olympus en geeft Zeus zijn voorspelling: als hij met zijn geliefde – de zeenimf Thetis – trouwt, zal uit dat huwelijk een zoon voortkomen die hem van de troon zal stoten. Waarop Zeus natuurlijk meteen een einde maakt aan die relatie.

Politieke draai

Wat betreft sympathie voor de hoofdpersonen in het verhaal kent Plato (circa 427 v.Chr.-347 v.Chr.) in zijn dialogen *Gorgias* en *Protagoras* geen voorkeuren. Bij hem zien we zelfs dat er helemaal geen sprake is van een vete tussen Zeus en Prometheus. Zij streven beiden het beste voor de mensheid na.

Bij Plato treffen we het verhaal van de schepping van de mens-

Bronnen

Meer bronnen over de mythe van Prometheus vindt u op de website www.vgnkleio.nl.